

2. Делягин М. Мировой кризис. Общая теория глобализации: курс лекций. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2003. 766 с.

3. Николаев А. Геоэкономические аспекты военно-политической деятельности в условиях глобализации. Зарубежное военное обозрение. 2004. № 3. С. 3-9.

4. Рамоне И. Геополитика хаоса / Пер. с франц. И. А. Егорова. Москва : ТЕИС, 2001. 128 с.

5. Luttwak Edward. From Geopolitics to Geoeconomics. Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*. Summer, 1990. P. 17-23

Усанова Людмила Анатоліївна

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

Усанов Ігор Вікторович

*кандидат філософських наук, доцент кафедри педагогіки
та суспільних наук Полтавського університету економіки
та торгівлі*

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ АНАЛІТИКИ

Сьогодні ми знаходимося в історичній точці біфуркації, яка проявляє і особливо загострює суперечності і локального, і глобального масштабу, але разом з тим, виявляє варіанти їх вирішення. Подієвий потік з 24 лютого 2022 року не лише зруйнував звичний спосіб життя, але й виявив невідповідність пануючих схем мислення (аналітика світових розвідданих давала Україні 3–7 днів виживання). Стало очевидно, що суспільні трансформації в своїй безкінечній різноманітності вимагають вироблення певних концептуальних моделей осмислення динаміки соціальних процесів та їх структур, суспільних взаємодій і форм їх організації. Оскільки, співставлення старих теоретичних моделей з новою дійсністю породжує більше запитань, ніж прояснює проблему. На третій місяць російсько-української війни зарубіжні аналітики досі шукають відповідь на запитання: як так вийшло, що українська армія і українське суспільство вистояли, воюють і перемагають.

Про масштабність соціальних змін, спричинених військовими подіями, і необхідність перегляду світоглядних усталених настанов та моделей мислення говорив відомий історик і футуролог Юваль Ной Харарі на зустрічі з українськими студентами [3]. Серед уроків цієї війни, з поміж інших, він виділяє пануючі дихотомії європейського мислення між націоналізмом і лібералізмом та уявного конфлікту між націоналізмом і глобалізмом, які сьогодні спростовуються українським суспільством.

Серед теоретичних конструкцій аналізу динамічних нелінійних процесів виділяються ідеї про віртуалізацію соціальної реальності, синергетику порядку і хаосу, а також мережевості як структурної організації сучасного соціального простору та моделі його розгортання.

Функціонування мережевого суспільства передбачає передовсім зміну парадигми суспільних відносин, соціальної взаємодії та системи управління. За загальним визначенням, мережеве суспільство ґрунтується на горизонтальних соціальних зв'язках і головну роль в ньому відіграють не ієрархічні моделі, а соціальні мережі. За характеристикою **іспанського соціолога М. Кастельса**, визначну роль у формуванні такого суспільства відіграють сучасні комунікації, особливо мережевого типу на зразок інтернету.

Особливістю сучасного соціального простору (що розвивається в технологічній реальності), на думку М. Кастельса, є його здатність до переструктурування (реконфігурації) і переформатування, що відображає специфіку інформаційного суспільства, як суспільства постійних змін. А більшість процесів, що відбуваються в ньому, характеризують дві взаємодоповнювальні й протилежні тенденції одночасно: глобалізація й фрагментація.

Отож, основна відмінність мережевої логіки соціальних систем і відносин полягає у відсутності звичної централізації та традиційної ієрархічності. За визначенням М. Кастельса, мережа є «сукупністю пов'язаних між собою вузлів». Мережа – напівпрозора система, а, отже, вона є демократичною і надає людям рівні можливості. Принцип прозорості виявляється в тому, що усі учасники Мережі мають доступ до всієї необхідної інформації і в будь-який момент можуть зробити власний внесок. Зі структурної точки зору важливо те, що кожна людина у мережі є її центром і може включатися в будь-який ланцюжок взаємодії.

На відміну від традиційних типів соціальної взаємодії та жорсткої диференціації соціального простору на центр і периферію, сучасна організація є надзвичайно гнучкою і динамічною, що дозволяє індивіду, використовуючи власні можливості, включатися в процес комунікації. Така особлива соціальна взаємодія руйнує стандартизовану картину світу і дозволяє людині побачити різноманітність форм соціальної організації, їх обумовленість різного роду чинниками – від економічних і політичних до культурних і світоглядно-етичних. Домінування різноманіття над одноманітністю породжують поліваріативність соціального та індивідуального буття. Ідея мозаїчності закладена в самих основах мережевого суспільства, і саме вона визначає розвиток і суспільства, і людини.

Теоретично близькими концептами до принципу мережевості є поняття – метафора Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі «ризому» та поняття «габітус» П. Бурдьє. У самому широкому сенсі «ризомі» характеризує світ, в якому відсутні централізація, упорядкованість та симетрія, що протиставляється централізованим, ієрархізованим і закритим системам [1, с. 136]. Або множинність протиставляється єдності.

Мережевість соціального поля, де подія в одному місці поля миттєво змінює ситуацію в усіх інших місцях П. Бурд'є називає «габітус». Габітус – місце в сплетінні різновимірних мереж, яке потенційно може зайняти кожен. П.Бурд'є доводить, що «соціальні поля-мережі пронизують один одного і різноспрямовано охоплюють соціальну реальність. Їх неможливо контролювати, але здатність бачити рішуче змінює оптику соціолога [1, с. 137].

Мережева організація соціального простору розкриває співвідношення усталеного і незмінного з динамічним і нестабільним. Стійкі стани системи визначаються різноманітними біфуркаційними траєкторіями, які створюють можливості для варіативного, полілінійного історичного поступу. Динаміка соціальних систем включає частку невизначеності, періоди хаотичних реакцій на непередбачувані події. Різного роду кризові процеси (спричинені зовнішніми чи внутрішніми обставинами) задають точку біфуркації (віяло можливостей), яку кожне суспільство реалізує/не реалізує виходячи з власних можливостей, зумовлених набором різноманітних чинників.

Складність і парадоксальність таких історичних ситуацій актуалізує дослідження загальних закономірностей соціальної самоорганізації, тобто взаємовідношення соціального порядку і хаосу. Цілісне розуміння соціальних процесів, стратегічне бачення тенденцій передбачає усвідомлення зростання темпів змін соціальних, політичних та економічних процесів, які часто мають непередбачуваний характер і викликані «збігом обставин».

Сутнісною рисою сучасного світу все очевидніше стає непрогнозованість і варіативність, тому короткотривалість планування (чи взагалі його відсутність), світоглядна обмеженість, виправдана «витоками» і традицією є загрозливою для виживання суспільства. Нелінійна динаміка систем в умовах нерівноваги вимагає пластичності, адаптаційної здатності, готовності діяти не стандартно в нестандартній ситуації. Це характеристики розвиненої соціальної системи як на макрорівні, так і на рівні окремої соціальної спільноти чи громадянина. Здатність системи до самоорганізації, яка відбувається одночасно у соціальному, культурному, психологічному вимірах, де людина постає активним елементом такої системи, стає маркером суспільного поступу (чи його відсутності).

Нелінійність означає, що малі за своїм масштабом події можуть викликати значні наслідки, а кризові ситуації спонукати до соціальної активності і вибудови нових форм соціальної взаємодії. В сьогоденній нашій ситуації військових подій традиційна дихотомія локальне/глобальне, національне/європейське (світове) не тільки не працює, але й обумовлює спрощений теоретичний підхід. Суспільство перестає бути монолітним, за словами Е. Тоффлера, сьогодні формується «конфігуративне суспільство, в якому тисячі меншин, багато з яких тимчасові, обертаються і утворюють нові моделі взаємодії», а владна вертикаль розмивається множиною форм економічної, культурної, громадянської активності, здатних до самоорганізації і са-

моуправління. Україна здивувала світ своєю здатністю до самоорганізації, винайдення форм відповідальної соціальної активності, серед яких волонтерство стало символом виживання держави у кризові історичні часи.

Серед суперечностей (і можливо рушійною силою розвитку) мережевого суспільства є суперечність між глобалізацією світу й ідентичністю (самобутністю) конкретної спільноти чи глобалізмом і націоналізмом. Але логіка «якщо патріот, то антиглобаліст» на нашому прикладі не працює. За словами Юваль Ной Харарі, «Україна показала, що націоналізм – це не про ненависть до іноземців, це про любов до співвітчизників. І в багатьох ситуаціях найкраще можна подбати про співвітчизників, співпрацюючи з іноземцями... Ми усвідомлюємо, що одна з ваших цілей у цій війні – вступ до Європейського Союзу. Кожен, хто вважає, що існує протиріччя між бажанням вступити до ЄС і бути справжнім патріотом, має просто поглянути на Україну і зрозуміти, що це не так» [3].

Ключовим аксіологічним здобутком нашого народу в останні роки стала соціальна консолідація не в пасивній співучасті та емпатії, а в діяльній мережевій співпраці на єдину мету в єдиних почуттях. Народна душа перестала бути абстрактним поняттям, а зрозумілим і самоочевидним фактом, що усіх зробив близькими і знайомими. Стали прозорими міжособистісні бар'єри і стали досяжними відстані між людьми, зникла кривизна смислового простору і порозуміння. Це при тому, що світ не став простішим чи однозначним, просто усе стало відбуватися за межею складності – у людському і більш ніж людському вимірі. З'явилося відчуття, що у світ входить дещо нове тут і зараз, і кожен хоче долучитися до здійснення його присутності. За межею усталеного життя існує можливість, як відкрита метасистемна ймовірність неймовірного. Не так давно Насім Таліб написав «Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті», як про можливість неймовірних звичайних речей. Свою роботу він розпочав зі слів: «вітер гасить свічку і розпалює багаття» – ця метафора пояснює і нашу теперішню антикрихкість: «Деяким речам шок іде на користь; вони розквітають і розвиваються, стикнувшись із ним. ... Антикрихкість – не те саме, що гнучкість чи міцність. Гнучке витримує удар і лишається таким самим; антикрихкому ж удар йде на користь, воно стає кращим» [2, с.9].

Це не піддається логіці детермінізму, оксюморон «антикрихкість у військовий час» відображає «волю до опору» (яку не взяли до уваги, за їх словами, американські військові аналітики при прогнозуванні можливих подій), але саме яка робить можливим протистояння і здійснення надзвичайного.

Список використаних джерел

1. Коновал В.О. Мережеві технології у сучасних умовах суспільного розвитку: філософські концепції. Інвестиції: практика та досвід. Державне управління. 2019. №2. С. 134 – 139.

2. Талеб Н. Н. Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті. Наш формат. 2018. 392 с. URL: <https://kniga.biz.ua/pdf/7801-Antycryhkyst.pdf>

3. Харарі Ю. Н. Ця війна почалася як фантазія в голові однієї особи. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/yuval-noy-harari-o-mire-posle-voyny-v-ukraine-novosti-ukrainy-50244718.html>

Кравченко Ольга Данилівна

старший викладач кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Корolenка

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Глобалізація процесів, які відбуваються на часі у суспільстві, об'єктивно актуалізує необхідність реформування усіх ланок освітнього процесу, спрямованого на усвідомлення і прогнозування майбутнього. У цьому контексті особливої значущості набуває проблема оновлення змісту еко-освітнього простору, завдяки переходу від антропоцентричної парадигми екологічної освіти, зорієнтованої на раціональне природокористування до екоцентричної, націленої на формування еколого-світоглядної позиції особистості і її ціннісного ставлення до природи. Мова йде про таку систему освіти, пріоритетним орієнтиром якої стає особистість із високим рівнем сформованості екологічної спрямованості.

Більшість сучасних дослідників (Д. С. Єрмаков, Т. В. Іванова, І. В. Кряж, А. М. Львовичкіна, Є. М. Кудрявцева, В. О. Скребець, Д. Л. Теплов та ін.) сходяться в думці, що навіть якісно організоване навчання екологічній грамоті не гарантує підготовленості людини до вирішення екологічних проблем, не надає екологічним уявленням інтенційно-дієвого характеру. На нашу думку, ефективність освіти, як інституційованої «діяльності розвивання» (В. І. Слободчиков) визначається тим, наскільки вона здатна не тільки привносити новий зміст у свідомість особистості, а й насамперед «створює нові особливості її свідомості» [1], забезпечуючи розвиток діяльнісних, соціальних і суб'єктно-особистісних компетентностей (І. А. Зимня), сприяє формуванню ціннісно-сміслових орієнтацій життєздійснення. Цим зумовлюється важливість такої організації екологічного виховання особистості, яке було б не тільки педагогічно доцільним і психологічно виправданим, але й особистісно значущим у контексті гармонізації її стосунків із природою.

Реальна поведінка людини як соціальної істоти здійснюється в об'єктивному щодо неї ціннісно-смісловому світі, де всі об'єкти початково мають для індивіда об'єктивну значущість і дані йому як позитивні чи негативні цінності. Суб'єктивне ставлення до довкілля формується у процесі